

S MON S BRENDIMO VYKSMAS H GELIO FENOMENOLOGIJOJE

1. vadin s past abos

Panagrini H gelio filosofij ir kiek platiau bei atidziau apsvarstyti jo mintis s mon s brendimo klausimu mane paskatino trys dalykai. Pirmasis motyvas atsiremia paties filosofo šiuometin jubiliej . Kaip daugeliui yra gerai žinoma, ši met rugpi io 27 d. su jo lygiai du šimtai met nuo H gelio gimimo. Žinoma, niekas nesuabejos, kad tai labai reta ir sp dinga sukaktis, kurios perspektyvoje verta mesti žvilgsn H gelio filosofijos svarb ir jos reikšm dabar iai. Š jubiliej labai akademiškai atžym jo Marquette universitetas, suruoš s ši met birželio m n. H gelio simpozium , kuriame šios srities žinovai nagrin jo vairias hegelin s sistemos s vokas ir aspektus, o Vokietijoje, prof. Otto Poggelrio iniciatyva, buvo nutarta išleisti antr j jubiliej in H gelio rašt laid . Taip pat pažym tina, kad *The Hegel Society of America* organizuoja filosof ir mokslinink konferencij , kuri vyks gruodžio 4-6 dienomis Bostono universitete. Šios konferencijos tikslas yra paanalizuoti hegelisk idealizm modernaus mokslo sampratos akivaizdoje. Galime sp lioti, kad H gelio dvišimtmet sukaktis bus atitinkamai pamin ta ir kituose pasaulio kraštuose ir, gal b t, ji bus nepamiršta n lietuviškosios spaudos.

Antrasis motyvas yra daugiau asmeniško charakterio. Prieš keleris metus, praple iant ir perorganizuojant filosofijos program Bostono kolegijoje, man atiteko d styti H gelio kursas, o v liau vadovauti H gelio seminarui. Šios pareigos pareikalavo kiek didesnio atsid jimo H gelio sistemai ir trauk sistemingesni jos tyrin jim . Taigi, pasirinkau Hegel ne pripuolamai, bet tod l, kad jis jau senokai buvo patrauk s mano d mes savo minties rimtumu, nuosekliu ir kruopš iu id j vystymu ir, pagaliau, keliam problem universalumu.

Tre iasis ir, gal b t, pats svarbiausias motyvas, paskatin s pasisakyti H gelio fenomenologijos klausimu, tai šio filosofo originalumas, aktualumas ir jo nepaprastas poveikis. Jeigu H gelio filosofiniai darbai j iš kart rikiavo pa i didži j m stytoj

eiles, tai spar iai auganti hegelin literat ra, detalizuoti aiškinimai, special s kongresai ir disertacijos ¹ jo tak dar labiau sustiprino ir prapl t . Žinoma, kas lie ia H gelio svarb filosofijos mokslo atei iai, kult rai ir gyvenimui, tikrai vienbalsio sutarimo n ra ir, gal b t, tokio sutarimo niekada neteks sulaukti. Iš kitos pus s, kaip ne manoma tiksliai ir vienprasmiskai apspr sti H gelio viet filosofijos istorijoje, taip lygiai iliuzorišk j paskelbti pa iu didžiausiu m stytoju. Ta iau su pagrindu tenka sunerimti, kuomet gana rimtos reputacijos mokslininkai H gelio filosofinius sugeb jimus ir jo darb vert ži ri beveik su pašaipu. Štai, Karl Popperis, kuris savo veikalais jau pagars jo abiejuose kontinentuose, visai nemirk iodamas pareišk , kad H gelis netur j s n mažiausio talento ². Labai panašiai su filosofu «apsidirba » ir Hans Reichenbachas, žinomas kalbos analistas ir pozityvistas. žanginiame savo knygos skyriuje, pacitav s H gelio tez , kad protas yra ta substancija, iš kurios išplaukia vis daikt buvimas, kantriesiems H gelio studijozams cituot veikal pataria sviesti ugn , nes, anot jo, min toji tez yra tos r šies kalbinis padaras (*linguistic product*), kuriame ne manoma suvokti jokios prasm s³. Netenka sp lioti, kad H gelis gal jo susilaukti ir « rimtesni » vertinimu. Kadangi jis nesisteng savo filosofinius svarstymus suprastinti, supopuliarinti ir išreikšti tokiu b du, kad kiekvienas, kuris tik sugeba skai tyti, gal t juos lengvai suprasti, t l autori jis buvo išvadintas *Wortspieler*; *punster* ir net šarlatano vardais. Žinoma, šis kandas niekinimas ir pravardžiavimas at jo ne iš rimt aiškintoj , bet iš t , kurie netur jo nei kantryb s, nei tinkamo pasirengimo Hegel studijuoti ⁴.

Savo trump studij skirstau tris skyrius. žanginiame skyriuje iškelsiu s mon s ir tikrov s klausim , m gindamas nu šviesti jo pagrindinum ir svarb . Sekan iame skyriuje stengsiuosi iškelti H gelio pastang s išvengti naivus realizmo ir kraštutinio idealizmo pozicij . Paskutin j skyri skirsiu s mon s išsivystymo, susiformavimo ir subrendimo klausimui.

¹ Paskutinio *Hegel-Studient*omo statistika rodo, kad iki 1969 m. pasirod 187 doktoralin s disertacijos.

² Karl Popper, *The Open Society and its Enemies*, Londonas 1963.

³ Hans Reichenbach, *The Rise of Scientific Philosophy*, Los Angeles 1963, 3 psl.

⁴ Šioje išnašoje nor iau pasteb ti, kad panaši « vertinim » tur jome ir trumpoje lietuviškosios filosofijos istorijoje. Nenor damas šiam dalykui skirti ypatingo d mesio, prisiminsiu tik vien kritik , kuris, aptardamas prof. Maceinos filosofinius išvedžiojimus, vienu atsikv pimu pasak : «nesveik smegen produktas ».

2. S mon s i k t i k r o v s p r o b l e m a

Nereikia n sp lioti, kad mano pasirinkta tema, *S mon s brendimo vyksmas H gelio fenomenologijoje*, ne vienam nuskamb s sausu, formaliu ir akademišku tonu. Taip pat ne vienam šis klausimas gali atrodyti atsietas nuo kasdienini patir i ir konkretaus gyvenimo. Nors ir negaliu pažad ti, kad šios problemos analiz bus intriguojanti ir kiekvienam domi, vis d lto nor iau teigti jos nuolatin aktualum ir pagrindinum . Man atrodo, kad statyti s mon s klausim reiškia atpažinti centrin aš , apie kuri sukasi visi žmogaus sprendimai ir veikla. Taigi, objektyvus ir teisingas s mon s klausimo išsprendimas tur t mesti pluošt šviesos gyvenim apskritai ir dabarties aktualias problemas.

Visi šiandienos klausimai, kurie aštriausiomis formomis veržiasi iš religijos, dorov s, kult ros, ugdymo, visuomenin s ir kit sri i , susib ga žmogaus s mon je, kuri, b dama iš esm s atvira tikrovei, nesiliauja ši tikrov tiesusi pažinimo tilt . Kitaip sakant, s mon visuomet savo gyvenim ir turin sieja su tikrove, kuri ne tik dalyvauja klausim formulavime, bet taip pat apsprendžia atsakymus. Taigi, truput pasiraus dabarties r pesiuose ir pažinimo sunkumuose, pasteb sime, kad juose gl di, lyg ir pamiršta, žmogaus s mon s ir tikrov s ryšio problematika, kurios ignoravimas gali tik pagilinti ir paaštrinti pažinimo sunkumus.

Šioje vietoje nematau reikalo savo pasirinktos temos ginti ir retoriškai jos aktualinti. Ta iau matau reikal pažym ti, kad s mon s brendimo klausimas yra iš esm s susij s su minties ir tikrov s problema, kuri filosofijoje užima bene pa i centrin viet . Jeigu filosofija yra pagrindinis m stymas, tai ši veikla savo objekt randa tikrov je. Ta iau ypatingas šios problemos sunkumas slypi minties ir tikrov s vienyb je ir priklausomyb je, nes negalima minties atsieti nuo tikrov s, o tikrov s ypatybi patirties ne manoma atjungti nuo minties veiklos. Šio santykio painumas ir daugia-prasmiškumas pasitvirtina visuose nesusipratimuose, nesutarimuose, pasimetimuose ir netikrume. Be abejo, dabarties ginuose pasireiškia ir grynai žmogiški faktoriai, kaip atkaklumas, išdidumas, savimeil , nepaisymas, užsikirtimas, lengvap diškumas ir visa tai, k vadiname asmeniškumu. Ta iau yra prasminga kalb ti apie nuošird ir objektyv netikrum . Šis netikrumas žmog nuolatos lydi ir pasireiškia kaip žmogiškosios egzistencijos dalia ⁵. ⁶

⁶ Paul Tillich, atsiremdamas žmogaus baigtinum ir ribotum , teigia, kad abejon ir netikrumas, sitikinimas ir angažavimasis es neatsiejami ir pagrindiniai tik jimo elementai. Plg. *Systematic Theology*, Chicaga 1951, I t., 10 psl.

Kiekvienas žmogus yra spontaniškai atviras tikrovei ir tiesai, nujausdamas, kad ši atviryb yra tikroji jo b sena. Vis d lto, atviryb tikrovei ir tiesai dar tikrov s ir tiesos pažinimo nelaiduoja. Grei iau, ši atviryb lieka tik tikrov s m slingumo pripažinimas. Sakyti, kad s mon privalo visuomet pasilikti atvira tikrovei, reiškia ne tik leisti tikrovei pažinim apspr sti, ne tik atidžiai klausytis tikrov s balso, bet taip pat pripažinti, kad pastaroji pasižymi uždarumu, neaiškumu ir sl piningumu. Taigi, nors ir geisdama virsti tikrov s atspindžiu, s mon nuolatos susiduria su tikrov s m slingumu ir paslaptینگumu. Toks tvirtinimas, aišku, neneigia klasikinis filosofijos principo *ens et verum convertuntur* — b tis ir tiesa sutampa, bet atmeta tikrov s bes lygin akivaizdum ir permatomum . Nors b ties ir paties žmogaus egzistencijos net hiperboliška abejon negali pajudinti, ta iau kad ir iš šio pagrindiniausio suvokimo pasipila aib s problem ir klausim , kurie kaip tik ir liudija, kad tikrov s pažinimas niekada n ra pilnutinis, kad b tis t ra tik netobulai perregima. Taip pat neneigtina, kad tiesa priklauso prie esmini b ties ypatybi , bet neigtina, kad ši ypatyb s mon lengvai atpaž sta ir suvokia. Nesutarimai, abejon s, gin ai ir hipotez s gan aiškiai ir rodan iai byloja, kad tikrov sunkoka vienprasmiskai suvokti ir kad nelengva joje rasti absoliu ios šviesos. Tod l ir nenuostabu, kad ši sunkum akivaizdoje žmogus dažnai renkasi reliatyvizm , kuris išreiškia nepateisinam s mon s rezignacij ir desperacij . Panašios vert s yra ir šuolis skepticizm , kuriame kritiškoji s mon nepaj gia išsinarplioti iš savo pa ios pastatyta pinkli .

Žinoma, b ta klaidinga galvoti, kad nesutarimai ir prieštaravimai yra sutinkami tik kasdieniniame gyvenime, pasaul ži rin je srityje ir filosofijoje. Ta iau, net patys griežiausi mokslai, kuriems išimtinai r pi tik objektyv s faktai, ia n ra jokia išimtis. Pavyzdžiui, fizikoje nesutarimas n ra nei staigmena, nei naujiena. Ypa akin krinta fizik prisipažinimas, kad empiriniame moksle yra ne manoma atpažinti tikrai nelygstam j fakt . Tod l daugelis j su pagrindu atsisako prisegti nors ir aiškiausiam faktui absoliutiškumo etiket . Be to, kaip pastebi prof. Kemeny, apie mokslinius faktus galima kalb ti išimtinai tik teorini interpretacij kontekste ⁶. Taigi, fizikai, kaip ir kit atskir sri i žinovai, nuolatos tobulindami savo tyrin jimus ir tikslindami mokslines išvadas, atsisako teigti, kad yra ties , kurios jau neberekalingos joki patais ir kurias reikia laikyti galutin mis. Bet šis mokslini ties ⁶

⁶ John G. Kemeny, *A Philosopher looks at Science*, New Yorkas 1959, 89 psl.

charakteris kaip tik ir parodo, kad metodiškas tikrov s pažinimas pasilieka visuomet ribotas ir neatbaigtas. Tokiu būdu ateina s monei spėjimas neprarasti reikalingo budrumo ir atsargumo. Tai, žinoma, nereiškia, kad s mon atsiduria prieš savotišk dilem , kuri b t galima taip formuluoti: arba mokslo fakt atžvilgiu s mon pasilieka laisva, arba šie faktai s mon apsprendžia. Jeigu šios dilemos atmetimo galimyb pasitvirtint , tuomet tekt suabejoti Kari Jasperso teigimu, kad mokslinis pažinimas s mon ateina su prievarta, kai tuo tarpu filosofinis nušvietimas t pa i s mon apeliuoja tik jimu ir laisvu apsisprendimu. Nors ir ne visos tiesos turi t pa i evidencij ir aiškum , nors ir ne visoms s - mon vienodai angažuojasi, ta iau sunku suprasti, kod l vienos tiesos tur t s mon veržtis su nuožmia j ga, o kitos pareiklaut laisvo apsisprendimo, kuris tuo pa iu virst tiesos s lyga ir norma. Taip pat nepamirština, kad prievartos ir laisv s s vokos, b damos savo kilme gana svetimos pažinimo sferai, labai nevykusiai aptaria ties ir labai kraštutiniškai j sur šiuoja. Tod l atrodo, kad ne tiek svarbu kalb ti apie s mon s apsprendim ir s - mon s apsisprendim , kiek pagrindingiau kelti minties ir tikrov s klausim .

Statydami ši klausim , atsiduriame prieš s mon s ir realyb s interakcijos, suderinimo, suartinimo ir nušvietimo uždavin . Suprantama, šis uždavinys n ra nei naujas, nei svetimas, nes nuo pat kritiškos minties išbudimo laik žmogui r p jo, kad s mon išreikšt tikrov , o ne kur jos pakaital . Pagrindinis žmogaus r pestis yra pažinti tai, kas iš tikr j egzistuoja, kas iš tikr j turi savo buvimo b d ir sau b dingas savybes. Ta iau š uždavin nepaprastai apsunkina ta aplinkyb , kad tikrov s niekada nesutnikame ir nepaž stame nepriklausomai nuo s mon s, kaip lygiai nepaž stame s mon s nepriklausomai nuo tikrov s. Tikrov pasireiškia tik per s mon , o s mon veikia tik susid rusi su tikrove. Neturime pamiršti, kad minties ir tikrov s nušvietimas joku būdu n ra tas pat reikalas, kaip m ginimas palyginti ir sugretinti du visiškai atskirus dalykus, nes žmogus susiduria su savo s mone tik kaip su mintimi apie tikrov , ir jis susiduria su tikrove tik kaip su objektu, kuris suvokiamas ir m stomas.

Lengva numanyti, kad š savotišk ir ypatingai sud ting dvilypum žmogaus protas niekada nepaj gs pilnai ir galutinai nušviesti. Ta iau, pasimok s iš pa ios problemos istorijos, modernus žmogus vargiai nor s s mon s ir tikrov s klausim spr sti vadovaudamasis tik viena kraštutine perspektyva, neži rint ar tai b t minties sfera ar daikt pasaulis. Iki Descartes laik veik

visi m stytojai pripažino tikrov s primat ir laik si daiktin s, substancin s perspektyvos. S mon s jie nepamiršo, ta iau jai atiteko tik antraeil ir šalutin reikšm . Descartes, bet ypatingai Kantas, suprato subjekto vieninteliškum ir apsisprend prad ti nuo s mon s ir iš jos žengti daiktus, galvodami, kad yra aiškiau suprasti tai, kas vyksta pa ioje s mon je, negu tai, kas dedasi už jos rib . Ta iau liko neišm gintas dar ir tre iasis kelias, b tent, galimyb s mon ir tikrov derinti ir ieškoti darnios sintez s. H gelis buvo vienas iš pirm j filosof , pareng s dirv , naujam pri jimui. Žinoma, toks tvirtinimas lengvai atsidurs labai keblioje pad tyje, jeigu prisiminsime Hegeliui daromus priekaištus ryšium su jo idealistin mis pozicijomis, kurios regimai neigia nepriklausomos tikrov s egzistavim . Panagrinti š paimi klausim ir bus m s sekantis uždavinys.

3. H gel is ir jo ideal izmas

Atrodo, kad tie laikai, kada H gelio filosofijos sistem buvo galima pavadinti absoliutaus idealizmo vardu, jau yra praeityje. Vis pirma, idealizmo s voka n ra iš t , kurios b t lengvai suprantamos ir vienprasmiskos. Tod l ir netenka steb tis, kad idealizmo terminas dažnai daugiau sumaišo, negu paaikšina ir daugiau nutyli, negu pasako. Antra, naujuose H gelio tyrin jimuose pamaž l atsiskleidžia paži ros, kurios pasirodo nevisai suderinamos su pagrindin mis idealizmo id jomis. Tre ia, realizmo s vokos perspektyvoje, idealizmui b dingas m stymas atrodo peiktinas ir tolst s nuo tikrov s. Pripažinkime, realizmas turi magišk j g , kuriai žmogaus protas beveik gimtu spontaniškumu simpatizuoja ir lenkiasi. Realizmo pozicijos visa j ga slypi bes lyginiame užsiangažavime tikrovei. Šios filosofin s srov s pagrindinis principas skelbia, kad tyrin jimo objektas b t tai, kas iš ties egzistuoja, o ne kokios abstrak ios id jos. Realistiškai filosofuoti reiškia atidengti tikr j daikt prasm ir suprasti gyvenim pa iu objektyviausiu b du. Šia tad prasme realizmas yra niekas kitas kaip r pestis tikrove, kaip ištikimyb realybei. Iš tikr j , šis realistinis idealas ir r pestis grindžia kiekvien s mon s siek ir persunkia kiekvien proto akt .

Negalime prileisti, kad H gelis netur jo jokio rimto r pes io suvokti tikr j b ties prasm ir kad jam buvo svarbu pasinerti kažkoki abstrak i s vok svarstyme. Ta iau turime pripažinti, kad ir realizmo s vokoje jis žvelg pain dviprasmiškum , jeigu ne triprasmiškum , jei taip b t galima išsireikšti. H gelis aiškiai suprato, kad realizmas pa ia primityviausia prasme išreiškia kas-

dienin žvilg tikrov , žvilg , kuris yra tiek naivus ir suprastintas, jog jame pažinimo problema lieka iš viso neatpažinta. Kiek gilesne prasme realizmo pažiūra sutampa su gyvu s mon s apsisprendimu ir siekiu suvokti tai, kas nėra pati s mon . Ši samprata taip pat suponuoja, kad s mon betarpiškai pažįsta save ir iš kart žvelgia savo paskirt . Be to, ši pažiūra suponuoja, kad minties ir tikrov s distinkcija išskyla beveik be ypating s mon s pastang ir kad s mon s per jimas savimone nereikalauja jokio pasirengimo ir kritiško apsvaistymo. Dar kita prasme realizmas sutampa su tradicin s filosofijos doktrina, kad pažinta tikrov yra ta pati tikrov , kuri egzistuoja nepriklausomai nuo s mon s. Tokia pažiūra teigia dualizm ir kartu jo peržengimo galimyb . Be abejo, lengva sakyti, kad tikrame pažinime mintis pilnai atitinka tikrov , ta iau kur kas sunkiau pasakyti, koku būdu šis atitikimas gali būti patikrintas ir galutinai garantuotas.

Panašius trūkumus H gelis pastebėjo ir vokiškame idealizme. Mat, šios srovės atstovai, paskelbė, kad protas yra tikroji ir vienintelė realybė, pasitenkina šios tezę su nuolatiniu kartojimu. Tik kartoti, kad protas yra absoliuti tikrov , reiškia nemokėti nei šio teigimo pagrįsti, nei suprasti tarpininkavimo reikalingumo. Taigi, senasis idealizmas pasitenkina tik tiesioginiu ir betarpišku vienos idios teigimu, kai tuo tarpu tikrasis pažinimas yra iš esmės tarpininkavimas.

H gelis niekada neklaido b ties ir b ties pažinimo tradicinio realizmo šviesoje ; būtent, kad b ties yra tai, kas egzistuoja, ir kad pažinta b ties yra pati ontologinė tikrov . Ta iau jis šios problemos neklaido Kantto kritinio idealizmo perspektyvoje ; būtent, kad b ties savyje lieka nepažįstama, nes empirinis ir pojūtinis *Anschauung* aktas atskleidžia tik b ties apraiškas. Todėl ir netenka stebėtis, kad tradicinis ir kantinis s mon s ir b ties santykio nušvietimas Hegeliui galėjo atrodyti abstraktus, dogmatiškas ir nepateisinamai suprastintas. Lygiai abstrakti ir dogmatiška jam atrodė ir ankstyvesnioji tiesos samprata, ar tai būtų realistinė pozicija, teigianti, kad tiesa yra proto atitikimas tikrovei, ar kantinė, pripažindama tiesą tik b ties apraiškų suvokimu, kur pripažinimo pažiūra s mon je glaudinios pažinimo kategorijos.

Taigi, H gelio supratimu, kognityvinio tilto tiesimas tarp s mon s ir tikrov s yra neišpasakytai sunkus uždavinys, kurio sudėtingumo nesuprato nei realistai, pernelyg drąsiai žengdami iš daikt pasaulio minties sferos, nei idealistai, pirma užsiangažavę pažinimo slyg ir formalią proto kategorijų nagrinėjimui, o paskui pasineriant klausime, kas šias kategorijas atitinka. Be to, realistai, kaip lygiai ir idealistai, visai neapsižiūrėjo, kad s mon , kuri

kelia savo ryšio su tikrove klausim , privalo b ti pakankamai išsivys iusi ir pasiekusi mokslinio subrendimo laipsn . Taigi, realizme ir idealizme liko pamištas s mon s išsivystymo ir susiformavimo klausimas. Kiekvienas žino, kad mokslas ir filosofija yra jau subrendusios minties vaisiai. Vis d lto, pagrind mokslas ir tikroji filosofija negali likti abejingi priešmokslinei ir priešfilosofinei s monei. Anaiptol, absoliutus mokslas privalo pažinti visas nat - raliosios s mon s gyvenimo detales ir patirtis, nes kitu atveju jis palikt nesuvok s nei savo nat rali j pagrind , nei savo visa apiman io poži rio. Vienu žodžiu, filosofiniai min iai yra tikra b tinyb pažinti savo pa ios nefilosofin praeit ir aplinkybes.

Pagal Hegel , pagrindinis raktas priešfilosofin s s mon s gyvenim ir raid slypi jos organiškoje prigimtyje. Tod l gamtoje pastebimas nenutr kstamas vyksmas ir dinamizmas meta šviesos s mon s pasaul . Kaip s kla, daigas, pumpuras ir žiedas išreiškia vieningos organiškos b tyb s atskirus gyvenimo momentus, taip lygiai vair s pažinimo aktai ir patirtys, išsivystydami nuoseklia tvarka, sudaro s mon s gyvenim ir visum . Jei s kla dar n ra augalas savo visumoje, tai pumpuras dar n ra žiedas. Kaip s kla visiškai pradingsta daige ir kaip pumpuras, pats praž damas, pagimdo žied , taip ir kiekvienas s mon s aktas, paneigdamas ribotum ir dalin ties , užleidžia savo viet naujam aktui ir jame pradingsta. Nuolatinis žlugimas ir atgimimas yra pagrindinis s mon s gyvenimo faktas. S mon br sta tik nuosekliai pereidama iš vienos patirties kit . Tokiu b du s mon pasitobulina, pakinta ir praple ia savo pa ios horizontus. Tod l iš ia ir seka, kad s - mon sugeba iš kiekvienos žlungan ios patirties pasimokyti ir š pasimokym panaudoti sav s pa ios brandinimui. Turint prieš akis š vis pirmyn žengiant vyksm , gal ir netenka kalb ti apie žlugimo vyk , nes s mon moka pasilaikyti tai, kas vertinga ir atmesti tai, kas reliatyvu, vienpusiška ir apspr sta. Šioje s mon s pozicijoje gl di jos išsigelb jimas ir prasmingesn ateitis, nes iš ia kyla sugeb jimas atsispirti gundymui dalin ties priimti kaip galutin ir nelygstam j .

Šitaip suprastin H gelio paži ras, turime labai tvirt pagrind teigti, kad filosofo visos doktrinos yra nepaprastai artimos realizmui, nes s mon s raida ir nuolatinis jos dinamizmas realistin s filosofijos princip tikrai nepažeidžia ir jiems neprieštarauja. Ta iau pamažu atsiver ia ir kita medalio pus . H gelis, neleidamas s monei aiškiai ir kategoriškai pripažinti, kad pažintieji dalykai egzistuoja už s mon s rib ir visiškai nepriklausomai nuo proto akcijos, savo paži roms leidžia art ti idealizm . Tod l ir netenka steb tis, kad vieniems H gelio aiškintojams jo filosofija atrodo kryptanti

realizm , kai tuo tarpu kitiems jo m stymas pasirod es s ištiki-
mas idealizmo principams.

Vis d lto, toki radikal nesutarim nereikia sutikti kaip nenu-
galim kli ti, kuri sustabdyt tolimesn nagrin jim . Priešingai,
taip vairuojantis aiškinimas yra gan painformuojantis ir nušvie-
iantis, nes su pagrindu leidžia tarti, kad H gelis nebuvo nei
realistas, nei idealistas. Kaip Husserlis nesi m tyrin ti nei kon-
kre iai egzistuojan i pasaulio daikt , nei platonisk j id j , kaip
Jaspersas nesiryžo pasisakyti nei už institucin religij , nei už
nihilizm , taip ir H gelis nenor jo eiti nei klasikinio realizmo keliu,
nei kurti nauj idealizmo teorij . H gelis buvo m stytojas, kuriam
r p jo visos teorijos. Rinkdamasis visum , jis buvo pasišov s
parodyti, kad jokiai doktrinai žmogaus s mon n ra svetima.
Filosofijos uždavinys n ra id j ir doktrin sur šiavimas teisingas
ir klaidingas, bet parodymas, koku b du jos visos s mon je susi-
formuoja ir kaip viena su kita susilieja.

4. Fenomenologija ir s mon s raida

Pirmasis ir pats elementariausias klausimas, kuris iškyla pa-
žvelgus H gelio dvidešimt dviej tom jubiliejin laid , kuri pasi-
rod 1927-1930 m. laikotarpyje ⁷, arba kritin laid , kurios ilgai
užtruk s leidimas pragyveno abu pirmuosius leid jus Georg Lasson
ir Johannes Hoffmeister, yra šis : kuriame iš ši tom atsiveria
s mon s brendimo problema ? Atsakymas labai paprastas : š klau-
sim H gelis kelia ir sprendžia savo jaunyst s veikale *Phäno-
menologie des Geistes — Dvasios fenomenologija*, kuris ne vieno H gelio
žinovo ir aiškintojo yra laikomas pa iu svarbiausiu darbu. Tiesa,
per paskutin šimtmet ar daugiau pa iu pagrindiniu H gelio vei-
kalu buvo laikomas jo *Wissenschaft der Logik — Logikos mokslas*,
o *Fenomenologijai* atiteko tiktai vado vieta. Per ilg met eil
toki H gelio veikal vertinimu buvo patenkinti ne tik vokie i
hegelininkai, bet ir kit krašt aiškintojai. Kaip pavyzd gal tume
pamin ti James Stirling, kuris XIX šimtme io gale, ryškindamas
H gelio filosofijos paslaptį ⁸, *Dvasios fenomenologijai* aptarti
paskyr vos vien puslap . Labai panašiai *Fenomenologij* vertino
ir m s prof. Kuraitis, kuris, tiesa, dideliu H gelio žinovu sav s
niekada nelaik . Nor damas su H gelio mokslu supažindinti lietu-
višk j studentij ir inteligentij , *Logos* žurnale jis taip raš :

⁷ Pažym tina, kad prie šios laidos Hermann Glockner prijung ir dvitomi
H gelio leksikon .

⁸ The Secret of Hegel, Londonas 1898.

« H gelio rašt tarpe veikalas *Wissenschaft der Logik* užima pagrindin , kaip ir centrin viet »⁹.

Žinoma, tokia orientacija ir interpretacija m s stebinti neturt , nes ir pats H gelis savo *Fenomenologij* , skait tiktai vadiniu veikalu, kuriame jam r p jo sunerti nuoseklia tvarka visus žmogaus kognityvinius, socialinius, kult rinius ir religinius aktus vienenu kstam virtin . Tokiu b du jis siek atskleisti priešmoksline s ir priešfilosofines s mon s išsiskleidim ir pilnutinio subjekto susiformavim . Ta iau, turint galvoje, kad pirmasis žingsnis filosofijoje yra kartu ir pats lemtingiausias, apsprendžiantis tolimesnio m stymo eig ir charakter , H gelio vadinis veikalas gija ypating reikšm ir virsta raktu jo sistem . Taip pat negalime pamiršti, kad vadinio veikalo tikslas yra tik paprastais žodžiais nušviesti filosofijos mokslo esminius bruožus ir paaiškinti skaitytojui, su kokiomis problemomis jam teks susidurti. H gelis vad suprato visai kita prasme. Pagal Hegel , tikr j vad apsprendžia nei pedagoginis, nei psichologinis, nei kuris kitas motyvas, bet pati pažinimo tvarka, kuri nustatoma ne iš anksto ir ne pagal išorinius principus, bet pagal nuosekliai besivystan ios patirties vidinius reikalavimus.

H gelio *Fenomenologija* yra per daug sud tingas ir detalizuotas veikalas, kad ia gal tume sutrauktai aptarti jos turin ar leisti pagrindini jo s vok paaiškinim . Šioje vietoje kažkaip spontaniškai prisimena paties H gelio pasisakymas. Kada Viktoras Cousin iš H gelio pareikalavo trumpos jo filosofin s sistemos aptarties, H gelis jam labai taikliai atsak : « Gerbiamasis, ši dalyk ne manoma suglaustai aptarti, ypa pranc z kalba »¹⁰. Taigi, suglaustai aptarti H gelio darb visiškai ne manoma, ypa d l to, kad jis nepaprastai daug reikšm s skyr smulkmenoms. Savo smulkmeniškumu ir s vok lankstumu H gelis pralenkia visus praeities ir dabarties m stytojus. Tod l tiktai detalizuotas, neskubus ir nuoseklus išd stymas gali nugal ti jo minties suprastinimo ir iškreipimo pavoj . Ta iau apsiribodami tiktai s mon s pa i užuomazg , gal ir neprivalome r pintis, kad išd stymas b t pilnas, atbaigtas ir išsamus. Ir neži rint tai, kad taip apsiribojantis pri jimas pa iam Hegeliui b t tikrai nepriimtinas, neturime ia kitos išeities ir privalome tenkintis tik keliomis bendromis pastabomis.

⁹ Pr. Dovydaitis, *vadas H gelio filosofij ir jos pagrind kritišk vertinim* , žr. *Logos*, 1934 m. 2 nr., 138 psl.

¹⁰ « Monsieur, ces choses ne se disent pas succinctement, surtout en français ».

S mon s brendimo klausim H gelis nepasirinko pripuolamai. Mat, jam r p jo parodyti, kad s mon s vystymosi klausimas sutampa su filosofinio m stymo išeities taško klausimu. M styti reiškia ne vien analizuoti galias ir sud tingas problemas, bet susekti pa ios s mon s pradin akt . Kitaip sakant, m styti reiškia sugr žti pirm j s mon s akt , kuriame gl di viso pažinimo pradžia. Tokiu b du filosofinis m stymas lieka neatsietas nuo priešfilosofin s s mon s. Nors filosofin s mon yra svarstan ioji, ta iau ši savyb ji gija tik peržvelgdama priešfilosofin s s mon s veikl ir gyvenim .

Rinkdamasis atpasakoti nat raliosios s mon s raid , H gelis atsid r prieš labai konkret klausim : kada s mon tikrai išbunda ir koku pavidalu ji pirmiausia pasirodo scenoje ? Kalb ti apie s mon s raid reiškia kalb ti apie jos gimim , apie jos pirm j pasireiškim . Netenka suabejoti, kad raidos s voka implikuoja pradin akt ir galutin vyk , nes be pirmojo pasireiškimio jokiu b du negal tume kalb ti n apie sekant vyk ir tuo pa iu apie raid , vyksm , evoliucij . Žinoma, s mon s pradinio akto pasirodymas konkre ioje formoje dar nereiškia, kad pradžioje s mon yra aboliu iai atsietas nuo tikrov s, o tik v liau j paž sta. Apie nesuvokian i s mon , apie s mon potencijoje, negali b ti jokios prasmingos kalbos. Suvokti reiškia susidurti su objektu ir j atpažinti kaip objekt . Toks suvokimas ir yra pirmasis s vokos aktas, bet visai neteigiant, kad jame s mon rast tikrai daug šviesos ir patenkinan ios tiesos.

Pirmasis pažinimo aktas yra tas, kuriame objektas atskleidžia tik maž dalelyt savo objektyvumo ir kuriame s mon gyja tiktai pat minimalin objekto pažinim . Pirm kart susid rusi su objektu, s mon jame žvelgia tiktai elementariausi fakt , kad šis objektas egzistuoja. Tod l jos pirmasis spr smas ir teigia, kad «objektas yra», nors visos kitos šio objekto žym s lieka arba nepasteb tos arba krintan ios akin kaip neesmingos.

Pradinis pažinimo aktas taip pat nedaug pasako ir apie pa ios s mon s prigimt . ia s mon patiria tiktai apie savo susid rim su objektu ir tod l labai nedr siai taria : « paž stu kažk , kuris yra ia ir dabar ». S mon s pirmoji pažintis su objektu yra tokia paviršutiniška, tokia primityvi ir tokia blanki, kad ia negali b ti jokios kalbos nei apie objekto egzistencinio statuso nustatym (t. y. klausti, ar daiktas egzistuoja tik s mon je, ar nepriklausomai nuo jos), nei apie paties pažinimo vert s nustatym , nes tokia s mon dar n ra *savimon* (*Selbstbewusstsein, self-consciousness, conscience de soi, so inenija*). Tod l ir s mon s sprendimas, kad objektas egzistuoja, neturi b ti suprastas kaip racionalus aktas,

bet grei iau kaip poj tinis sitikinimas (*sinnliche Gewissheit*), kaip pajautimas, kad kažkas užangažuoja s mon ir objektyviai pasirodo jos akivaizdoje.

Jausdama, kad mažai žino, ir b dama nepatenkinta tokiu primityviu objekto ir sav s pa ios pažinimu, s mon yra beveik veriamama v l iš naujo mesti žvilgi objekt ir iš naujo perži r ti ir vertinti poj tinio pažinimo akt . Žinoma, dar netur dama svarstomosios galios ir kritiško nusiteikimo, poj tin s mon turi pasitenkinti tik jai tiesioginiai prieinamomis patirtimis ir duotybm is. Kitaip sakant, s mon gali skverbtis pirmyn tiktai vienu keliu : ji gali tobul ti vien m gindama veržtis «iš vidaus », vien besigrumdama su tiesioginiai pajustu objektu.

Ta iau tokiu b du gimsta tiesos ieškojimo aistra ir neužslopinamas noras skverbtis objekt , nuolatos š objekt lyginant su jo paties s voka. Panašiu b du s mon je gimsta ir neigimo bei tarpininkavimo aktai, nes ji nepasitenkina tik daliniu pažinimu ir nuolat stengiasi tapti tarpininke tarp paž stamo objekto ir jo sampratos. Visas šis subruzdymas liudija, kad s mon n ra nei veidrodinis, kuriame daiktai pasyviai atsispind t , nei koks ypatingas organas, kuris noriai reaguot išorinius dirgintojus, nei, pagaliau, daiktiškos r šies substancija, kuri tur t iš anksto apspr st prigimt . Aišku, tai dar toli gražu neviskas ! S mon n ra bevard j ga, kuri paj gia viena pati išsikovoti savo egzistencij , bet nerami, dinamiška, save koreguojanti ir tobulinanti veikla, pasirengusi objektuose ieškoti šviesos ir pasiryžusi kopti pilnutin , ne lygstam pažinim . Šioje vietoje kaip tik ir pasitvirtina ir paaišk ja H gelio teigimas, kad tiesa — tai visuma (*das Wahre ist das Ganze*), kad pats galutinis proto uždavinys — tai pilnutinis ir atbaigtas minties ir tikrov s santykio nušvietimas.

Kada s mon savo objekt atpaž sta ir užsiangažuoja j objektyviai pažinti, ji nepaj gia dalyk išreikšti kaip atskir individ , bet j jungia visuotin s s vokos r mus, suteikdama jam universali form . Kad ir tokioje formoje, objektas turi galimyb b ti visiškai nauju b du, nes objektas, pats s moningumo galios netur damas, sav s pažinti ir sau suteikti nauj buvimo b d negali. Iš ia seka, kad s mon yra toji veikla, kuri objektus suvokia universali s vok formose ir tokiu b du juos perkelia s moning b sen . Kitaip sakant, daiktai, kurie sav s suvokti nesugeba ir teturi substancin b sen , pasiduoda minties suvokiamajai galiai ir jos apšviesti atsiekia tai, ko jie patys vieni atsiekti niekad negal t .

Siekdama pilnutinio pažinimo ir nuolatos skatinama savo gimto negatyvumo, kuris atmata ir peržengia kiekvien dalin ties ,

s mon atsisako apsiriboti vien objekt pažinimu, t. y. pasilikti tik daikt s mone. Ji siekia ir savimon s, kas reiškia, kad s - mon nori suvokti ir save. Šis siekis buvo jau iamas s mon je iš pat pradžios, nes kiekviename savo objekte ji geid išvysti savo pa ios racionalumo atspind . Kitaip sakant, daikt pažinime slypi ir sav s pažinimo intencija.

Kaip s mon ateina pagalbon daiktams, juos nušviesdama ir suprasmindama, taip lygiai ir daiktai ateina pagalbon s monei, siekian iai savimon s. Ši pagalba iš daikt ateina beveik kaip staigmena, nes, b dama pasin rusi daikt analiz je ir ieškodama daikt pasaulyje absoliu i d sni bei princip , s mon save kaž-kaip pamiršta, idant leist patiems daiktams kalb ti ir idant gal t suprasti tai, kas n ra pati s mon . Ta iau patyrusi, kad daikt pasaulis yra nesuvedamas nei d snius, nei principus, s mon supranta, kad daikt esm s aiškinimas yra jos pa ios darbas. Taigi, patyrusi nes km daiktinio pasaulio išaiškinyje, šis nepasisekimas padeda s monei atpažinti save ir tokiu b du j perkei ia savimon .

Žinoma, H gelis n ra pirmasis m stytojas, išk l s ir pabr ž s principin skirtum tarp s mon s ir savimon s, bet jis yra tikrai pirmasis, parod s, kad tiktai po ilg grumtyni su objektais s - mon pereina savimon ir pradeda visiškai nauj kognityvin gyvenim .

Galime su Hegeliu nesutikti, galime jo doktrinai statyti aibes klausim , ta iau vien nuopeln jam visvien turime pripažinti, b tent, kad jis labai meistriškai nušviet fakt , jog s mon ir savimon n ra du to paties akto aspektai, bet dvi skirtingos pažinimo formos, kuri pirmoji brendimo vyksme pamažu atidengia savo tr kumus ir duoda pradži naujai pažinimo formai. Vienu žodžiu, s mon ir savimon yra ne tik skirtingos, bet ir susijungian ios, nes antroji išauga ir išsivysto iš pirmosios.

Dar vienas dalykas. Jeigu tradicin je filosofijoje savimon reišk s mon s skaidr , pilnutin sav s suvokim ir atbaigt reflek- sijos akt , tai Hegeliui savimon yra ilga ir sunki s mon s kelion dar protingesn s mon s b sen . Šioje kelion je s mon išgyvena ir patiria gyvenimo ir mirties grumti, savo valdovišk ir vergišk nusiteikimus, stoicizmo ir skepticizmo paži ras ir, pagaliau, dramatišk pa ios s mon s skilim .

Taigi, s mon s brendimo vyksmas H gelio *Fenomenologijoje* iškyla kaip vientisa ir sud tinga drama, kaip nuožmi kova, kurioje kiekvienas subjektas grumiasi už savo neribot laisv , prival da- mas ta iau toki pat laisv pripažinti ir kitiems subjektams ir

tur damas laukti panašaus pripažinimo ir iš kit . Taigi, savimon išveda subjekt visuomenin sfer ir kartu su pastar ja toliau vystosi.

Taip rungdamasis d l laisv s ir pilnutin s s mon s, individas kažkaip nutolsta nuo substancini objekt ir akcentuoja savo nedaiktiškum . Ta iau s mon pasilieka pavydi paprasties daiktams priklausan io objektyvumo, konkretumo ir ap iuopiamumo. Š s mon s pavyd ir objektyvumo ilges H gelis pabr žia, kalb damas apie frenologijos teorij , kuri skelbia, kad žmogaus vidinis pasaulis išnyra savotiškoje kaukuol s formoje ir strukt roje (*Schadelknochen*). Kitaip sakant, žmogaus dvasia tampa regima ir ap iuopiama, save objektyvindama pa iu konkre iausi b du. Žinoma, teigti, kad tikroji žmogaus dvasios esm yra jo kaukuol , reiškia teigti tikr nes mon . Ta iau ši nes mon slypi prielaidoje, kad taip sakydami, nudvasiname s mon ir paver iame j paprastu daiktu. Bet ankstyvesn spr sm galima suprasti ir kita prasme, b tent, kad žmogaus s mon ir jo dvasinis pasaulis n ra n kiek mažiau objektyv s, negu jo kaukuol . Taip sakydami, mes daiktuose randam objektyvum priskiriame s monei ir tuo pa iu panaikiname opozicij tarp daikt ir s mon s, tarp objektyvumo ir subjektyvumo.

Kaip mat me, ilgai s mon s odis jai aprašyti H gelis panaudojo ne tik varias pažinimo forms, ne tik kasdieninio ir visuomeninio gyvenimo patirtis, bet ir psichinius aktus, istorinius vykius, kult ros apraiškas, religinius sitikinimus ir taip pat pseudo-moks lus, kaip frenologij ir fizionomij . Kas ia ypatingai domu, tai vis ši dalyk suartinimas, surišimas ir suvedimas vienyb n. Žinoma, galime Hegel tarin ti, kad jo pastangos sujungti ir suderinti visiškai skirtingus dalykus jau iš kart padvelkia dirbtinumu ir paprastu s vok derinimu. Ta iau sigilinus H gelio mint , šis tarimas pilnai nepasitvirtina. Aišku, ia ne vieta leistis šio klausimo nagrin jim ir m ginti Hegel pateisinti. Be to, mano užsibr žtas tikslas nereikalauja, kad m gintume dar toliau Hegel gilintis. Šis tikslas t ra tik pakvietimas. Tie, kurie Hegel skait , tegul ir toliau jo darbuose ieško gyvenimui šviesos, o tie, kurie jo dar neskait , tegul su juo susipaž sta !

Dr . Juozas L. Navickas

Boston College

Massachusetts, U. S. A.

CONSCIOUSNESS AND ITS SELF-CONSTITUTION IN HEGEL'S PHENOMENOLOGY

by

Dr. Juozas L. Navickas
Boston College, Massachusetts, U.S.A.

Summary

The main goal of this paper is to examine Hegel's concept of consciousness from the perspective of its self-constitution. Since philosophizing is the performance and result of the mature consciousness, the initial concern of that same consciousness is the enactment of its own spontaneous progression and maturing process.

Two things distinguish Hegel from Descartes and Kant who had a similar outlook on the unique character of subjectivity. One of these is the emphasis on mediation, which signifies both an interrelatedness of subjectivity and objectivity and a persistent attempt at concretization. Hegel was convinced that the reality of consciousness as subjectivity lies in that to which it is related and in that in which it finds a more concrete content and expression.

The second distinguishing feature is the gradual transformation of the phenomenal (apparent) knowledge into the absolute (mature) knowledge. Apparently separate things and particular standpoints are not really independent substances and self-sufficient conceptions. When viewed realistically and dialectically, objects and conceptions of them constitute an organic whole. The totality of relationships of all objects and the totality of relationships of all viewpoints constitute the content of the absolute knowledge, which is both the end and the beginning of the scientifically and philosophically mature subject.